

A VALÓSÁG SZERELMESE

Írta és szerkesztette: Molnos Péter
Tervezte: Fákó Árpád

Olvasószerkesztő: Bodnár Kriszta

A könyv készítése során nyújtott segítségükért fogadják kiemelt köszönetünket:
Czene Gábor, Czene Márta, Janikovszky János, Kieselbach Tamás, Varga Zsófia,
Mester Dóra, Szücs András, Máthé Ferenc, Kolozsváry Gyöngyvér, Orlik Erika,
Kieselbach Ákos, Juhász Zsolt, Kemény Gyula, Pozsgai Imre, Csörgő Csaba,
Adorján Mariann, Szuba Jolanta, Csereklye Kornélia, Szalai Tünde, Simonovics Ildikó,
Virág Judit, Nemes Zsófia, Nemes Péter, Tűzkő Péter, Korani Eleni, Villás János,
Pap Eszter, Pintér Péter, Mayer Vera, Szabó Krisztina, Perneczky Géza, Rózsa Gyula

A könyv készítése során nyújtott segítségükért és a kötetben reprodukált alkotások
közlési jogáért köszönet illeti az alábbi közintézményeket, alapítványokat és galériákat,
valamint a névtelenséget kérő magángyűjtőket:

Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria, Budapest
Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest
Janus Pannonius Múzeum, Modern Magyar Képtár, Pécs
FORTEPAN, Budapest
Kieselbach Galéria és Aukciósház, Budapest
Virág Judit Galéria és Aukciósház, Budapest
Ernst Galéria, Budapest
Nemes Galéria, Budapest
Pintér Galéria és Aukciósház, Budapest
Villás Galéria és Aukciósház, Debrecen
BÁV Aukciósház és Záloghitel Zrt., Budapest
Nagyházi Galéria és Aukciósház, Budapest

Műtárgyfotók:
Darabos György, Kieselbach Archívum, Mester Tibor,
Fákó Árpád, Czene Márta

Képfeldolgozás, nyomdai előkészítés: Fákó Árpád

© Molnos Péter, 2022
© Fákó Árpád, 2022
© Fotósok, 2022
© Móra Könyvkiadó, 2022
© HUNGART, 2022

ISBN: 978-963-603-094-0

Kiadja a Móra Könyvkiadó Zrt.
Janikovszky János elnök-vezérigazgató
E-mail: mora@mora.hu
Honlap: www.mora.hu

Támogató: Kieselbach Galéria és Aukciósház, Budapest

Nyomta és kötötte: Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen
Felelős vezető: György Géza vezérigazgató

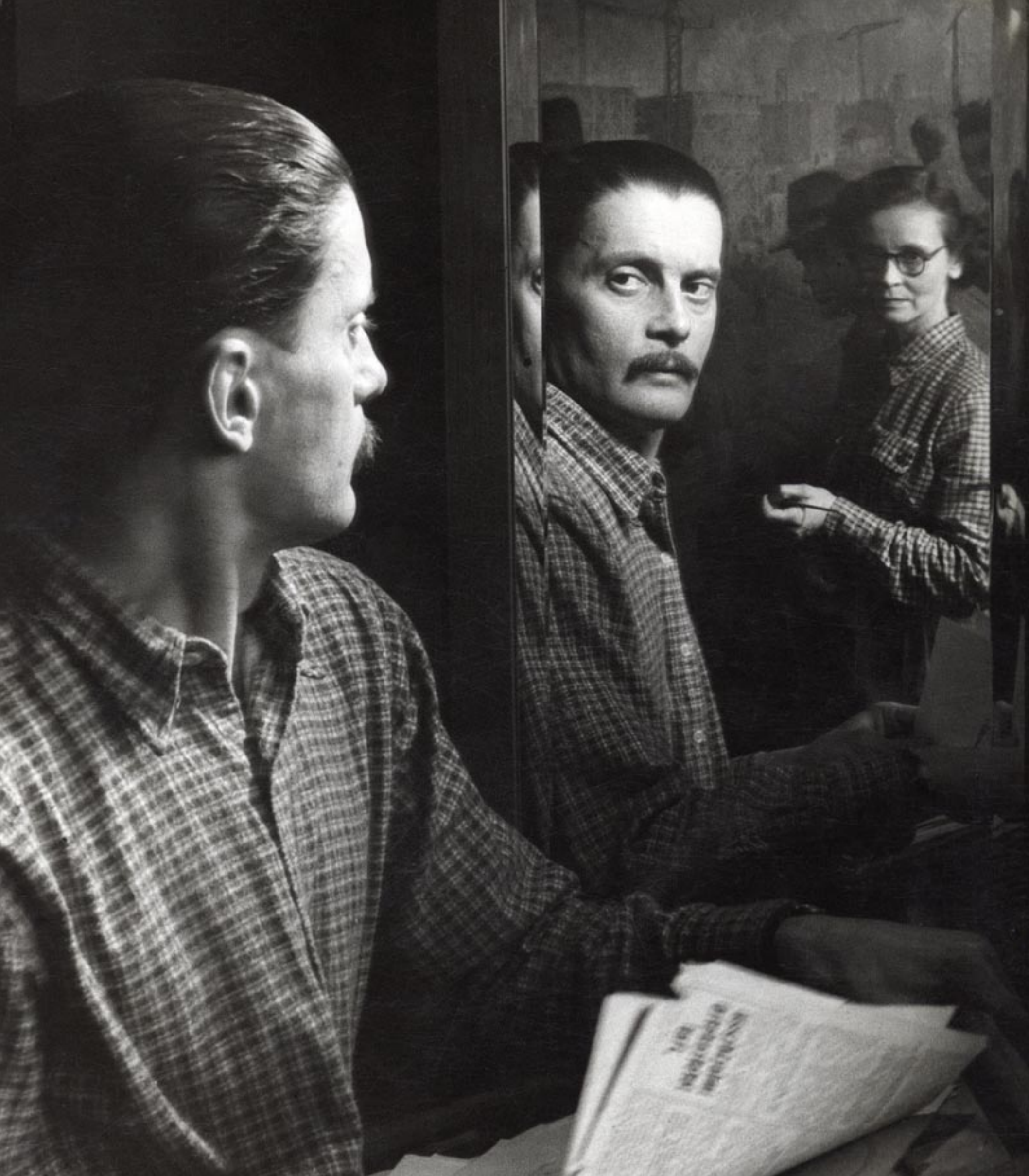
Budapest, 2022

molnos péter

A VALÓSÁG SZERELMESE

CZENE BÉLA FESTÉSZETE

TARTALOM

JANIKOVSZKY JÁNOS: A KIADÓ ELŐSZAVA	7
KIESELBACH TAMÁS: PROVOKÁCIÓ	9
AZ ÚT ELEJÉN	11
STÍLUSEPÍTÉS	23
MINDEN ÚT	39
KI A VÁROSBÓL	67
A MŰVÉSZET KATONÁJA	111
DOLCE VITA A LEGVIDÁMABB BARAKKBAN	149
MÁSOK SZEMÉBEN	209
JEGYZETEK	216
A MŰVEK	220
KULISSZÁK MÖGÖTT, VÁZLATOK A MŰTEREMBŐL	421
ÉLETRAJZ	436
EGY CSALÁD, NÉGY GENERÁCIÓ, HAT FESTŐMŰVÉSZ	454
A KÖTETBEN SZEREPLŐ, ANALÓGIAKÉNT BEMUTATOTT FESTMÉNYEK ÉS FÉNYKÉPEK ADATAI	460

A KIADÓ ELŐSZAVA

A **CZENE BÉLA** festőművész életét, munkásságát bemutató kötetet tartja kezében az olvasó. Egy rendkívüli és örömteli vállalkozás eredményét. Nagy elhatározás, óriási levegővétel, rengeteg vívódás, sok-sok munka, kutatás, tépelődés, rácsodálkozás, vita, lamentálás eredményét.

Nagyon ideje volt már. A művész már réges-régen rászolgált, kiérdemelte. De most, hogy végre itt van, gyönyörű, és azt hiszem, egyszeri és megismételhetetlen.

Felmerül a kérdés: kinek a dolga egy kivételes képességű alkotó művészetét összefoglaló kötet létrehozása, kiadása? Lehetnének múzeumok, intézmények, egyebek, de ha ez az életmű lezárását követő húsz évben sem valósul meg, akkor jöhet bárki. Aki időt, pénzt és fáradságot nem kímélve vállalkozik (vetemedik) a feladatra, aki szenvedélyes rajongója, tisztelője, elkötelezett híve és egyben megkattant gyűjtője a mesternek. Akit érdekel az egész. Nemcsak egy kiragadott rész, hanem minden korszak. Mind az öt évtized, amely alatt kétszer fordult ki a világ a sarkaiból.

De miért egy hét évtizede gyerek- és ifjúsági könyveket kiadó cég teszi ezt? Gondolom, meglepő.

Olvasóként, majd könyvkiadóként csaknem hatvan éve vonzódom a 60-as, 70-es évek vizuális világa iránt. A Móra Kiadónak igazán kivételes képességű grafikusművészek dolgoztak: Bálint Endre, Hincz Gyula, Réber László, Kass János, Reich Károly, K. Lukáts Kató, Róna Emy és még sokan mások. Szerencsésen beleszülettem ebbe a világba. Festészetszerető, műgyűjtő emberként pedig az utóbbi tíz évben felfigyeltem Czene Béla festőművész alkotásaira. Beszippantott rendkívüli rajztudása, világlátása, rajongása az olasz életérzés, a divat és a nők iránt. A képei előtt legszívesebben feltartott mutatóujjal kiáltanék fel: *Csend! Élet!* A modern élet festője volt. Megtalálta korának legjellegzetesebb élethelyzeteit, embertípusait. Ekkora tehetségű ember művei mellé állni, mondhatnám, beléjük dörgölődni, köztük élni a mindennapokat, libabőrös élmény. Nem lehet megunni. Örök szerelem. Imádom a rezzenéstelen, sokszor flegma arcú gyönyörű modelleket a képein. Czene Béla sosem nyúlt mellé. Különösen a 60-as, 70-es években készült darabokért lelkesedem, valamennyi igazolja, hogy akkor is volt élet a szürkének mondott országban, még hozzá nem is akármilyen: voltak jól öltözött, csodálatos nők, frizurák, smink, divatozás, vágyakozás, zsongás, színes nagyvárosi élet, kultúra. Sőt kultúratámogatás is – a Képcsarnok Vállalat révén.

Czene zseniális tehetségű festőművész volt, kivételes rajztudással, kompozíciós készséggel, és különös érzéssel arra, hogy izgalmas, részletgazdag, a kort hűen és érzékletesen visszaadó háttereket fessen.

Festményeinek nemcsak fő motívumait, alakjait lehet és kell hosszú percekig nézegetni, csodálni, de a háttereit is.

Hol műterme apró részleteiben gyönyörködhetünk, hol takarók, faliszőnyegek, drapériák, tapéták kívánják, hogy megérintsük őket, de sokszor olyan Czene Béla-festményekre bukkanunk a háttérben a falon, amelyeket ismerünk, mert már láttunk egy hasonlót reprodukálva valahol. Sokszor nem egy, hanem több kép is van a képben, képen. Gyakran találunk a háttérben önarcképet, amelyről a festő gyakorlatilag ránk köszön, mintha látnánk őt munka közben, amint modelljét szemből szemléli, miközben mi hátulról. De sokszor az utcai járókelők tömegéből, presszók közönségéből is előtűnik maga a művész vagy felesége és fia. Mindig izgalmas a megfestett tömeget böngészni. Az életművet ismerő szemlélő számára bizonyos arcok, legyenek azok modellek vagy csak utcai járókelők, festményről festményre visszaköszönnék. Egyik-másik lány hol a római Spanyol lépcsőn tűnik fel, hol másik frizurával a firenzei dóm előtt, másszor a budapesti Rákóczi úton, majd a bécsi Kärtner Strassén, vagy éppen a Balaton partján.

De vannak csodálatos városképek is a hátterekben, legtöbbször olasz és magyar városok, de előfordul Bécs és Moszkva is, egészen lenyűgöző részletekkel. Felismerjük a kor jellegzetes reklámjait, plakátjait, áruházi kirakatait, cégereket, boltok feliratait, utcákat, tereket, nem beszélve az éppen aktuális divatról. A sok apró részlet láttán önkéntelenül kiált fel a szemlélő: *Jé, ilyen órák, nyakláncok, csizmák, blúzok nekem is volt akkor!*

Aztán ott vannak az olvasó lányok! Hol széken ülve, hol egy szőnyegen heverve, hol fekvé magazinokat, külföldi divatlapokat, festészeti albumokat olvasnak, mappákat lapoznak szebbnél szebb ruhákban vagy anélkül. Az egyik hidegkék szemű lány olyan flegmán néz vissza ránk néhány képről, hogy szinte lesütjük a tekintetünket. Nem lehet betelni az élménnyel!

Elhatároztam hát, hogy a Móra Könyvkiadóval megkeressük azokat a lelkes szakembereket, akikkel Czene Béla művészete bemutatásának álma megvalósítható. Nagy köszönet illeti őket!

Azt kívánom, hogy minél többen élvezzék az eredményt!

Janikovszky János
könyvkiadó, műgyűjtő

Szemben: Dabóczi Mihály: *Czene Béla*, 1939, magántulajdon

PROVOKÁCIÓ

Ez a kötet egy 460 oldalas provokáció. Legalábbis sokan így fogják érezni. Miközben kézbe veszik, belelapoznak, megszólal bennük egy halk, majd egyre erősödő hang: túl nagy, túl vastag, túl színes, túl gazdag. Valami nem stimmel. A formátum, a méret, a terjedelem, a tartalom, és leginkább persze az, hogy a készítők ennyire komolyan vették a feladatot, ennyire komolyan vették ezt az életművet. A szakma jelentős része értetlenül áll majd, egyesek talán még személyes támadásként is fogják értelmezni, hogy a jól begyakorolt kánon alsóbb régióiból, sőt a kítaszítottak közül valaki hirtelen ekkora megbecsülést kap. A megtanult jó ízlés szószólói még dühösek is lesznek, hogy egy „korszerűtlen”, az élet napos oldalára koncentráló figuratív festő a pálya széléről hirtelen ekkora erővel kér figyelmet. Hiszen a legnagyobb művészeink közül sokaknak nincs ilyen monográfiájuk. Sőt: szinte senkinek sincs.

Természetes megküzdési stratégia, ha valaki egy állandóan változó környezetben, stabil kapaszkodókra vágyva mesterséges rendszert konstruál magának, így vág rendet az organikus, veszélyesen zabolátlan káoszban. Erről is szól a sokat emlegetett kánonképzés, az a folyamat, ahogy egy közösség ítéletet mond művészeiről és létrehozza a könyvek, cikkek, kritikák, kiállítások, filmek és előadások által folyamatosan „újrateremtett” értékrendjét. Aztán sajnos megtanul ezen keresztül látni, elveszíti az ártatlan pillantás, az ítélet nélküli nyitottság ideális állapotát, bemerevedik a megtanult „jó ízlés” egyre szűkebb keretei közé. És eljön a pillanat, amikor már nem meri szeretni azt, ami tetszik neki, mert fél a „lebukástól”.

A magyar festészet értékelésekor, képek és életművek előtt állva sokszor szembesültem ezzel a bizonytalanság szülte sznobériával. Alig ismerek valakit, aki teljesen elengedetten, a stabil minőségérzék birtokában tudja szemlélni képzőművészetünket. Aki nemcsak a múzeumok előre kicsontozott és megrágott művészetében, a pecséttel hitelesített remekművek között, de egy aukciós kiállításon vagy az Ecseri piac ingoványos talaján lépkedve is könnyedén eligazodik. Aki éppen úgy meglátja az értéket Erdély Miklósban és Kassákban, de Batthyány Gyulában vagy éppen Czene Bélában is. Mert nincs jobb, mint a megengedő magabiztosság: amikor félelem, megfelelési kényszer nélkül beleengedjük magunkat egy művész maga teremtette, saját világába. Nem azt keressük benne, amit nem is akart kifejezni, nem a „nagy művészet” megtanult kliséit kérjük rajta számon, hanem ráhangolódunk a saját hangjára.

Ezt ajánlom Czene Béla képei előtt állva is. Mert akkor nem a letisztult egyszerűséget és a drámai megrendülést várjuk el, hanem felismerjük és megcsodáljuk a mesterségbeli tudást, az anyag „megmunkálásának” tapintásra ingerlő érzékiségét, a festés iránti alázatot, a frappáns komponálást és a korhangulat megragadásának utánozhatatlan képességét. Hogy végre találtunk valakit, aki nyakon tudta csípni a Kádár-kor végtelenül ellentmondásos, egyszerre szürke és színes, rab és szabad, prűd és erotikus, egyszerre keleti és nyugati miliójét. A gulyáskommunizmus sajátos retró világának utált, de néha visszarévedő nosztalgiával emlegetett évtizedeit, a kotyogós kávéfőzők, a feszülő miniszoknyák, a vicces szemüvegkeretek, az olasz divatlapokból leutánczott pseudokapitalista életérzés korszakát. A kortárs vizuális kultúra – a reklámoktól a lakberendezésen át a tévésorozatokig – már hosszú évek óta a mid-century, az ötvenes, hatvanas és hetvenes évek lázában ég. Czene képeit nézve teleihatjuk magunkat ezzel a korszakkal, időutazást tehetünk a fiatalságunk, a szüleink életének kulisszái közé. Futballstadionok, presszók, kertvendéglők, orvosi várótermek, strandok és fürdők, római utcák és moszkvai terek, külvárosi talponállók és elegáns vendéglők elevenednek meg a képeken – nincs még egy festőnk, aki ilyen bő merítést kínálna múltunk egyik fejezetéből. Ráadásul Czene mindezt úgy teszi meg, hogy bábszerű alakjaival, az új tárgyiasságot idéző, hűvösen érzelmi festői stílusával az időtlenségbe emeli témáit és képeinek szereplőit.

Az én szememben Czene Béla festészete olyan, mint egy jól megcsinált közönségfilm: ha a helyén van kezelve, ha nem tévesztjük össze a filmtörténet megrendítő, drámai alkotásaival, ha nem ezek erényeit kérjük rajta számon, akkor önfeledten belemerülhetünk, és örömet találunk benne. Egyet nem tehetünk vele: nem feledkezhetünk meg róla, helyet kell adnunk neki a magyar festészet történetében.

Ezt teszi meg ez a könyv. Olvasmányos stílusban, izgalmas vizuális találással, és ami a legfontosabb: rengeteg Czene-festmény reprodukciójával. Úgy, ahogy a szerzőtől, Molnos Pétertől már megszoktuk. Örülök, hogy a kötet életre hívója, Janikovszky János megfogadta a tanácsomat, és hozzásegítette kedvenc festőjét első monográfiájához. Jó lenne, ha minden festőnk mögött állna egy ilyen elszánt gyűjtő, ha minden életmű kaphatna egy ilyen kötetet. Mert ez a cél, és még csak az út elején járunk.

Kieselbach Tamás

Czene Béla: Eszpresszóban, 1972 | 70 × 73 cm | olaj, vászon | j. b. k.: Czene Béla. 1972. | magántulajdon

Az út elején

Eszpresszóban, 1972

Czene Béla hasonló témájú képei közül szinte valamennyi röviddel elkészülte után gazdára talált, ám ez a festmény csak a legfontosabb kiállítások idejére hagyta el alkotója otthonát. Fontos volt a számára, így 1999-es haláláig mindvégig a közelében, a műterembe vezető szoba falán kapott helyet.

Bár első pillantásra a festmény tökéletesen illeszkedik az életmű rokon darabjaihoz, néhány izgalmas részlet mégis különlegessé teszi. A pesti presszó jellegzetes építészeti kulisszái, tárgyi rekvizitumai és a divatos ruhákba öltözött lányok ismerősek több festményről is, de a decensen öltözött urak mintha máshonnan csöppentek volna a színes asztalok közé: jól láthatóan nagy gonddal karakterizált alakok, így azonosításuk közelebb vihet a kép rejtett mondani- valójához. Míg a kirakatnyi ablakok előtt elhelyezett triumvirátus tagjai, Miklós Pál és Rózsa Gyula műkritikusok, valamint Tamás Ervin festőművész, a Képzőművészeti Szövetség egykori főtitkára csupán statisztaként kaptak szerepet, addig a nézőre kitekintő nyakkendőös férfi a kép jobb oldalán sokkal több, mint egyszerű staffázsfigura: ő Németh Lajos, az 1945 utáni magyar művészettörténet-írás talán legnagyobb hatású alakja.¹ A kép születése idején negyvenes évei elején jár, de már túl van a Csontváry-monográfiával kiérdemelt doktori cím megszerzésén, sőt a *Modern magyar művészet* című kánonformáló kötet publikálásán is.² A kritikusok és a műgyűjtők által

évtizedeken át szinte sorvezetőként használt könyvben egyetlen szó sem esik Czene Béláról. De akadt valami, ami talán még ennél is jobban fáj a nemes bosszúját képpé formáló festőnek. Németh Lajos 1971-ben, egy esztendővel a kompozíció megfestése előtt publikálta a *Realista törekvések a kortárs magyar képzőművészetben* című tanulmányát, amelynek a nemzetközi szintérre kitekintő bevezetőjében Diego Riverától Renato Guttusóig Czene szinte valamennyi kedvence helyet kapott. Ő azonban ismét kimaradt az irányzat hazai követői közül.³ Pedig a hódmezővásárhelyi iskola képviselőitől a szürnaturalistákig olyan hosszú, stílusban és minőségben annyira heterogén a lista, hogy ez a „feledékenység” szívig hatoló tördőfés lehetett az éppen hatvanéves, a nagyközönség körében sikert sikerre halmozó, de a kritikusok által évtizedek óta mostohán kezelt festő számára. S ha mindez nem lett volna elég, ráadásként azt is megtudhatta Németh Lajos záró sorából, hogy a realizmust „a valódi művészet a fejlődése során túlhaladta”, hiszen hívei „még nem néztek szembe az új problematikával, a valóság konstituálásának, illetve újszerű értelmezésének a problémakörével”.⁴

Balra fent: Németh Lajos, 1980-as évek

Balra lent: Herbert Read *A Concise History of Modern Painting* című kötetének borítója

Czene ironikus karakterére jellemző az a frapárs vizuális fricska, ahogy a türkizzöld presszóasztal mögött feszengő művészettörténész kezébe adta Herbert Read jellegzetes borítójú, így a bennfentesek számára játszi könnyedséggel azonosítható könyvét, a magyarul *A modern festészet* címmel megjelent munka eredeti angol kiadását.⁵ Értse úgy mindenki, ahogy akarja, de leginkább így: a bibliaként szorongatott „opus magnum” nem más, mint mechanikusan alkalmazott sorvezető, tekintély megtámasztotta sillabusz, amelyet követve iránymutatásra szoruló olvasója gond nélkül rendet vághat a kortárs magyar festészet berkeiben is. Hiszen Herbert Read már könyvének bevezetőjében rögzítette, hogy a maga részéről kizárja a modern művészetből a „realisztikus festészetet”, vagyis azt az irányt, amely „a 19. század akadémikus hagyományait folytatja”.⁶

Értelmezésében így került a pálya szélére Hopper, Balthus, vagy éppen Czene mexikói kedvencei, Diego Rivera és Alfaro Siqueiros. Talán erről, ironikus öngigazolásról vagy éppen bölcs belenyugvásról is szól ez a kép: ha nem adtok nekem helyet máshol, jó nekem ott, a modernizmus nagy számkivetettjei között.

„Családi betegség” – írta fanyar humorral a hetvenes éveiben járó Czene Béla, amikor a Magyar Tudományos Akadémia egy körlevélben feltette neki is a kérdést: „Milyen események hatására határozta el, hogy művész lesz?”⁷ Bár a kérdőívre adott válaszok többségéből könnyen kiolvasható az idős festő alig leplezett ellenszenv, amelyet a „kánoncsináló” magyar művészettörténészek iránt érzett, e kétszavas felelet pontosan írja le pályaválasztásának legfőbb indítékát.

A négy generáción átívelő, máig érő családi „fertőzés” origója, vagyis a „nulladik beteg” ifjabb Czene Béla azonos nevű, 1886. december 28-án született édesapja volt, aki páratlan nehézségekkel megküzdve vált a 20. század első évtizedében festővé, majd egy sikeres művészdinasztia alapítójává.⁸ Apja fess uradalmi kocsis volt, aki nemcsak a kastély urának lovait hajtotta feltűnő tehetséggel, de a kisasszony szeme is megakadt rajta. Titkos kapcsolatukat egy ponton túl már hiába leplezték volna, így a kor szokásának megfelelően a megesett ifjú hölgyet hosszú külföldi utazásra küldték, ahonnan újra karcsú derékka, ám gyermeke nélkül tért haza. Az állásából elbocsátott „gaz csábító” bánatában önkézeivel vetett véget életének, hátrahagyva hitvesét és egyetlen fiát. A tragédiával szembesülő anyja a válásban keresett menedéket, gyalogszerrel Rómába zarándokolt, a hat elemi éppen csak elvégző gyermekét pedig – a családi legendárium szerint – egyszerűen az út mellett felejtette. Innen, a teljes nincstelenségből és magányból indult a művészdinasztia alapítójának, ifjabb Czene Béla apjának önálló élete.

Az első évek kényszerű csavargása és alkalmi munkái után inasnak szegődött egy vándorfényképész mellé: cipelte a felszerelést, majd idővel a képek retusálásában is segédkezett. A szabadidejében sokat rajzoló ifjú néhány esztendő elteltével otthagyta első „mesterét”, és beállt bér munkásnak egy pesti fénykép-nagyító üzembe, ahol megismerte hasonló munkát végző későbbi feleségét, a tanító- és kisiparoscsaládból származó Borza Jolánt.

Bár idősebb Czene Béla a tízes évek végétől, a Mintarajziskola nyolc félévének elvégzése után már képeinek eladásából élt, sőt alkalmanként a Műcsarnok és a Nemzeti Szalon tárlatain is közönség elé lépett, igazán sosem vált autonóm művésszé. Kénytelen-kelletlen betagozódott a korabeli pesti giccsipar napszámosainak sorába, a vidéket járó képügynököket kiszolgálva festette fásult rutinnal minden egyéni invenciót mellőző csendéleteit, táj- és enteriorképeit. „Ezen a nyáron majd magamnak is festek valamit” – szólt minden év elején a családnak és önmagának tett ígérete, amit aztán rendre elsodort a kenyérkereset kijózanító kötelessége. Egyik fontos megrendelője a korabeli Pest jól ismert figurája, Solymosi Márton, a nagykalapú, dús bajszerű „Marci bácsi” volt, aki Besnyő Béla mellett a magyar kommersz műpiac csúcsán fejtette ki kétes értékű tevékenységét.⁹ Fénykorában, a húszas évek végén negyven utazó ügynöke terítette országszerte a részletre kínált portékát, miközben hatvan művész és hét aranyozóműhely dolgozott a keze alá.¹⁰ A sokat hirdető, rengeteget nyilatkozó, a Kossuth Lajos utca 8.-as számú bérpalota második emeletén pazar galériát fenntartó műkereskedő pénztelen fiatal festők és megrekedt kismesterek tucatjait kötötte magához gálánsnak tűnő, ám ravaszul időzített előlegeivel. Áldozatai többé nem szabadultak markából, és sorozatban festették a meghatározott méretű, a potenciális vásárlók nem túl fejlett ízlésére hangolt képeket.

„Szanáлом a középosztály falait” – nyilatkozta a nem éppen szerénységéről híres műkereskedő 1928-ban a *Színházi Élet* riporterének.¹¹ Való igaz, hogy a századfordulótól kezdve elsősorban neki volt köszönhető, hogy a bírók, ügyvédek, kereskedők, tanárok és tisztviselők otthonában megjelent a művészet, vagyis amit a tisztelt vevő annak hitt: Neogrády Antal méla lesben álló vadászai, Geiger Richárd díványon heverő dámái, Istvánffy Gabriella gomolyagot kergető cicái és Viski János nyargaló hortobágyi csikósai. Solymosi ráadásul nem csupán a magyar kis- és középpolgárok lakásait töltötte meg dús aranyozású keretekben tündöklő, műalkotásoknak

álcázott tömegcikkeivel, de ezekben az évtizedekben ő volta magyar giccsfestmények legfőbb külföldi exportőre is.¹² Rendszeresen szervezett kiállításokat Európa nagyvárosaiban, és évente sok száz képet adott el külföldön, szorgalmasan aknázva alá a magyar művészet nagy nehezen felépülő nemzetközi presztízsét.

A megrendelésre festett képeinek kétes művészi értékével tökéletesen tisztában lévő idősebb Czene Béla sosem tudott kilépni a giccstermelés lélekhervasztó robotjából, de feleségével az oldalán végül megtalálta a számára rendelt igazi hivatást: „Gyermekeikben próbálták megvalósítani az ő nem sikerült álmukat” – írta szüleire visszaemlékezve ifjabb Czene Béla az ötvenes évek elején egy publikálatlan önéletrajzában.¹³ A hálás ifjú 1939-ben egy reprezentatív páros portrén örököltette meg őket.

Id. Czene Béla fényképe a budapesti állat- és növénykert bérletjegyének hátoldalán, 1919

Szemben: Id. Czene Béla fényképe a Műcsarnok ingyenes látogatásra feljogosító állandó belépti jegyének hátoldalán, 1909

A Solymosi Képszalon pavilonja a budapesti Tavaszí Vásáron, 1930

Solymosi Márton képereskedő, 1930 körül

A képügynökök társadalma éppúgy tagozódott, mint minden emberi felépítmény a világon. Még ebben a mikrokozmoszban is volt rangsor. A Solymosi képszalon ügynökei autóval járták a vidéket, ezek nem adták ki magukat művészeknek; „katalogizált” festők vásznaival látogatták a kisvárosi intelligenciát, és részletre árultak, még hozzá drágán. Viski, Benyouszky, Komáromi-Katz, Neogrády – hosszú lenne felsorolni listájukat. Sofőr hordta utánuk az anyagot, meg három-négy üres szabványkeretet, ezekbe rakosgatta azután a megfelelő méretű képeket, mialatt az ákvizitőr – minden esetben kitűnő megjelenésű üzletember – válasszékosan, cigarettázva lebonyolította a vásárt.

A második vonalat olyan úri kinézésű képvagányok jelentették, akik festőművészként állítottak be jobb helyekre, főképp hivatalokba, és sikeres üzlet után azonnal ajánlást kértek egy másik város hasonló beosztású tisztviselőjéhez. A többi aztán ment magától. Aki bekerült egy ilyen körbe, ügyesen tovább gombolyíthatta ucuóit. Keresett egy közepesen tehetséges, ismeretlen fiatal piktort, aki hajlandó volt giccselni – vagy nem is nagyon futotta neki többre –, és nem bánta, akárki szignálja is a dolgait. A képvagánynak csak az volt a fontos, minél kevesebb kollégának dolgozzék az ilyen festő. Előfordult ugyanis, hogy két teljesen egyforma festmény lógott Angyal András és Bihari-Balogh aláírással egy vidéki körörszalonzájában – egyébként mindegyik az én képem volt. [...]

A vagányok vonaton utaztak, de szállodában laktak és vendéglőben étkeztek, néha asszonyaikat is magukkal vitték, különösen, ha „átmeneti”, amolyan „balkéz-feleségek” voltak. Néhányan még megőriztek némi régebbi nevelést, bár inkább csak nyomokban. Családi hagyományokra, nemesi előnevekre hivatkoztak, de ugyanolyan linkek voltak, és senki nem vette őket komolyan.

A tarhások már jóval szerényebb, képgyári áruval (bilduskákkal) ügködtek. Reggelente ócska, mellékutcai csehókba gyülekeztek, lejárt címeket csereberélve. Néha ketten-hárman csoportosultak egy tippster köré – ez csak irányított és este beszédte a risztet –, volt, aki a nőjét futtatta egy listán, melyen pajkos, idősebb hivatalnokok szerepeltek. A hölgy ígéretes csábpillantásai meg néhány óvatos greif után az urak rendszerint vásároltak is valamit, hóna alá nyúlálva a művésznőnek. Az összeszokott együttesek néha évekig járták a vidéket, egymásnak kerítve, hajtva, mint a farkasok.

Ezek viszont a darizókat nézték le, akiknek még annyi pénzük sem volt, hogy Vecsésig utazzanak; külvárosi házaknál, kertészetekben vagy szenespincékben tűntek fel agyonfodósott bilduskáikkal, melyekért szemérmetlenül két pengőt is elkértek, nehogy megvegye őket valaki. Követelőzve, nyomorra, éhségre hivatkozva lobogtatták képeiket. A megtámadott rendszerint odalökött pár fillért, csak hogy szabaduljon. A mázolmány maradt a darizónál. Rámentek a jól végzett tarhonyakörút után törzsvendéglőjükben borozó ügynökökre is; oda pofátlankodtak az asztalukhoz, fröccsöt rendeltek, elzokogták éhező gyermekeik nyomorát, s végül fizetés nélkül távoztak. Sokan loptak is.

ZÓRÁD GÉZA: *Egy vándorfestő ifjúságai (1911–1951)*. Budapest, 1990, 100.

Czene Béla és bátyja, János, 1913 körül

A képen apja kezébe Robert Rey Gauguinről írt világhírű kötetének 1925-ben megjelent magyar kiadását helyezte. Az ifjúkori álmait családja anyagi biztonsága miatt feláldozó decens úr mintha az elszalasztott lehetőség felett ábrándozna: lemondóan nyugtatja jobbát a béklyóba kötő konvenciókkal szakító, a családi és társadalmi tradícióra fittyet hányó festőzszeni életrajzi kötetén.

A szülők álmát később valóra váltó, a kereszt-ségben apja nevét öröklő kisebbik fiú 1911. július 3-án született Isaszegen. A három-, majd négytagúvá bővülő család a tízes évek folyamán mindvégig Budapesten, a VII. kerület akkoriban Csikágónak nevezett részén bérelt lakást, így csupán egy alkalmi kirándulás során váratlanul meginduló szülés eredményezte a látszólagos vidéki származást.¹⁴ Szülei a bátyjához, Czene Jánoshoz hasonlóan a tízéves Bélát is a Fasori Evangélikus Gimnáziumba írátták, ahol az elkövetkező nyolc tanév során leginkább két tantárgyból, testnevelésből és rajzból tűnt ki a kortársai közül. Utóbbi esetén nem csupán az iskolai sikerek jelezték tehetségét és az otthon kapott „kiképzés” hatékonyságát. A végzős diák az 1930 májusában megrende-

Czene Béla: Szüleim arcképe, 1939 | 90 × 123 cm | tempera, falemez | j. b. l.: ifj. Czene Béla. 1939 | magántulajdon

Robert Rey *Gauguin* című könyvének borítója

zett országos középiskolai rajzversenyen harmadik helyezést ért el.¹⁵ A mezőny erősségét és a zsűri kiváló értékítéletét bizonyítja, hogy az első hat helyezett közül később hárman is festőművészek lettek: az első díjat Szabados Jenő nyerte, míg a hatodik helyezett a Szegedről érkező Vinkler László lett.¹⁶

Az inspiráló gyermekkori élmények miatt egy pillanatig sem volt kérdés, hogy a gimnáziumot 1930 nyarán jeles érettségivel befejező fiú a Képzőművészeti Főiskolán kívánja folytatni tanulmányait. Apja

már a húszas évek elején valóságos családi festőműhelyt alakított ki maga körül, amelynek a két testvér mellett „külsős növendéke” volt a fiúk unokabátyja, a később szintén hivatásos festővé váló Szendy Arisztid is. Hármuk közül először ő, majd Czene János került a főiskolára, 1930-ban pedig Béla is sikerrel vette a felvételi vizsga sokakat meghátrálásra kényszerítő akadályát. Bátyja tanácsát megfogadva Rudnay Gyula osztályába jelentkezett, aki mindvégig kitüntető figyelemmel kísérte ifjú tanítványa fejlődését.

Czene Béla főiskolai mestere, Rudnay Gyula a műtermében, 1934

Ami mondanivalóm van a világ és az emberiség számára, azt színben, vonalban vagy helyesebben művészetem ritmusában mondom el. Ebben rokonságban vagyok a költőkkel. Minden álmom, elgondolásom és képzeletem csapongása egybefoglaló kifejezést nyer a képben, amit festek. Lírikus természet vagyok, a múltba merengő s néha a jövőbe látó, de mindig magyar. Engem megindít a magyar múlt története, fajtám legendás élete, romantikája és a Természet; az a sok különleges szépség, amit a magyar föld, magyar ég, magyar levegő elém tár. A külföld talán azért becsül engem olyan kivételes módon, mert azt kapja tőlem, amit nemigen talál a maga pikturájában: egyéni és faji sajátosságot. Én angol, francia, olasz, német vagy hollandus miliőben is mindig élesen elhatárolt magyar tudok lenni. Az én pikturám sosem fog belemosódni az úgynevezett modern eklekticizmusba, mert engem sohasem érdekelt és hidegen hagyott minden újabban feltűnt művészi törekvés. Tőlem a mai franciák úgy festhetnek, ahogy nekik tetszik, ezektől az új áramlatoktól nem szédülök meg. Én úgy festek, ahogy az ős ösztönöm, ízlésem és kultúráim diktálja, s úgy látom, hogy jó úton haladok, mert hiszen minden eddigi sikerem emellett bizonyít. [...]

Magyar piktor legyen magyar még művészi megnyilatkozásában is. Mert furcsa, ha egy törzsökös török – mondjuk – görög manírban fest, s még furcsább, ha egy magyar franciás finomkodással utánozni akar egy született párizsi piktort. Minden nemzet tartsa meg a karaktert művészetében és irodalmában egyaránt, mert csak eredeti színével, illatával válik egyetemes értéké. Én erre nevelem tanítványaimat.

P. A.: *Rudnay Gyula műtermében.* Tolnai Világlapja, 1928/1., 22–23.

Ennek ékes bizonyítéka, hogy a nagy tekintélyű, pályája csúcsán álló mester 1931-ben őt is beválasztotta a sóstói művésztelepre meghívott öt ösztöndíjas növendék közé.¹⁷ Az első évfolyamból egyedül Czene Béla érdemelte ki ezt az elismerést, míg a harmadéveseket Koffán Károly, a negyedéveseket pedig Konecsni György, Császár Viktor és Takács Antal képviselte. Czene – mestere jóvoltából – a következő esztendő nyarán is két hónapot tölthetett a főiskola frissen alapított művésztelepén, ekkor már későbbi felesége, a szintén másodéves Hikádi Erzsébet társaságában.¹⁸

A főiskolás évek festményeiből sajnos egyetlen egyet sem tudunk azonosítani, így a két sóstói nyár művészi terméséről sem alkothatunk képet: a helyi lapok rövid tudósításaiban csupán lelkes hangú, de konkrétumokat mellőző dicshimnuszokat és néhány képcímet találunk. A helyi napilap, a *Nyírvidek* riportere szerint a Pestről Sóstóra, a „színek és fénynek tündéri szigetére” érkezett fiatal művészek a postaház egyik szobájában kaptak szállást, ahol „úgy élnek, mint bohó diákok, kacagón, az alkotás mámorában és abban a meghatódottságban, amelyet Nyíregyháza város gesztusa váltott ki Rudnay nagyszerű tanítványaiból”. A lírai húrokat pengető újságírótól azt is megtudhatták olvasói, hogy „Czene Béla ábrándos fiatal pesti művészfiú, most lép a második évfolyamba az akadémián. Tájékoztató ott ragyognak a Sóstó csillogó színei, aombok hallgatag világából kiolvasta a lelket, portréiban hamvas életszépség veti fényét.”¹⁹ Mindkét Sóstón töltött nyár végén kiállításon mutatták be a növendékek alkotásaikat Nyíregyháza művészetkedvelő közönségének. 1932 augusztus végén a városháza nagytermében rendezett tárlaton Czene Béla többek között *Dinnyeföldek*, *Napsütéses leány*, *Dombok*, *Szőlők* és *Olvasó leány* című alkotásaival vett részt.²⁰

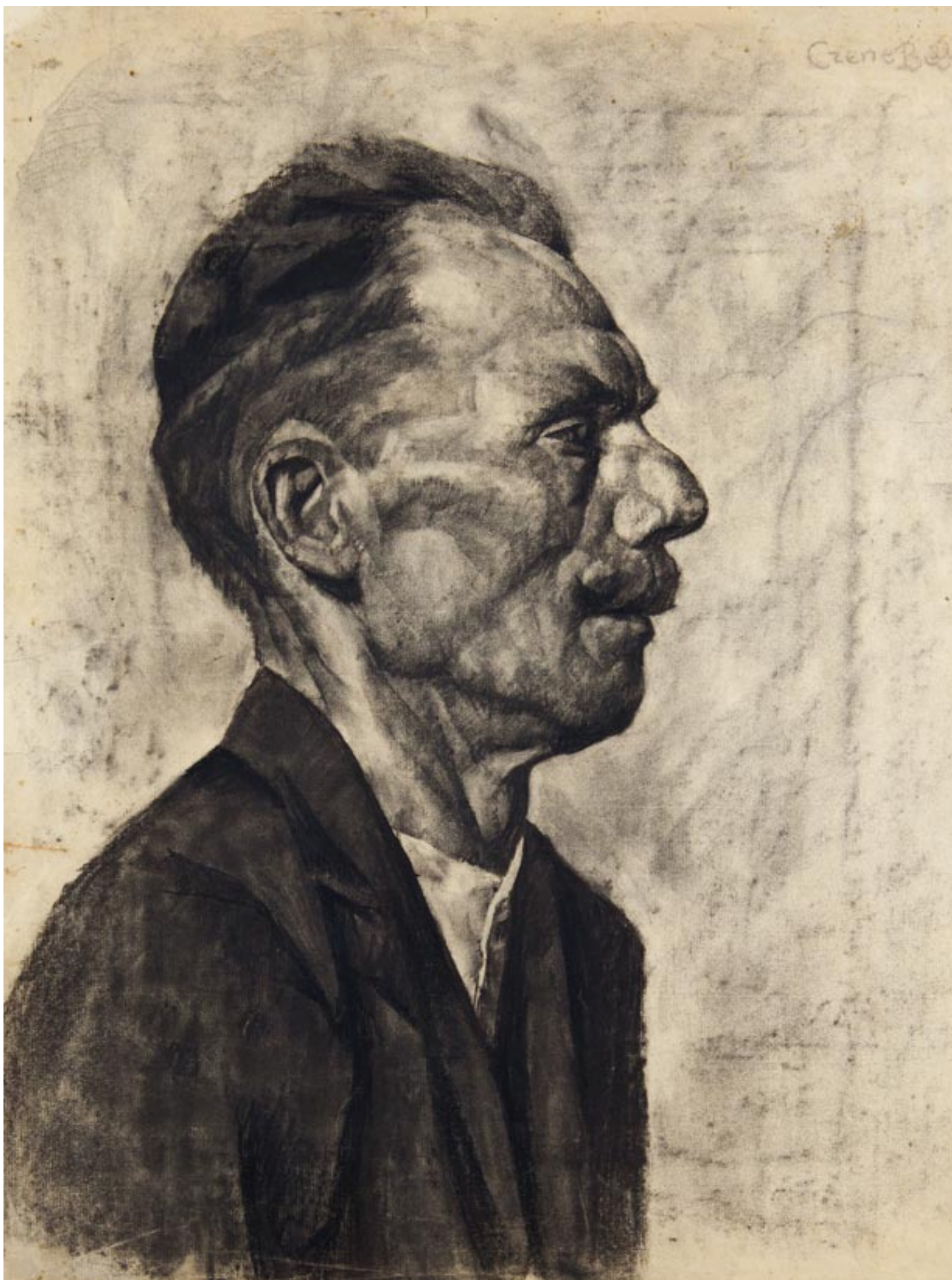
Főiskolai növendékek a sóstói művésztelepen, jobbra Hikádi Erzsébet és Czene Béla, 1931

Bár mestere kiváló pedagógus és magával ragadó személyiség hírében állt, festői stílusa nem feküdt igazán a technikailag már alapos előképzettséggel rendelkező ifjú növendéknek. A hagyatékában megmaradt főiskolás munkáin jól látszik, hogy „otthonról hozott”, apró síklapokból építkező, keményebb és expresszívabb rajzi stílusa Rudnay hatására

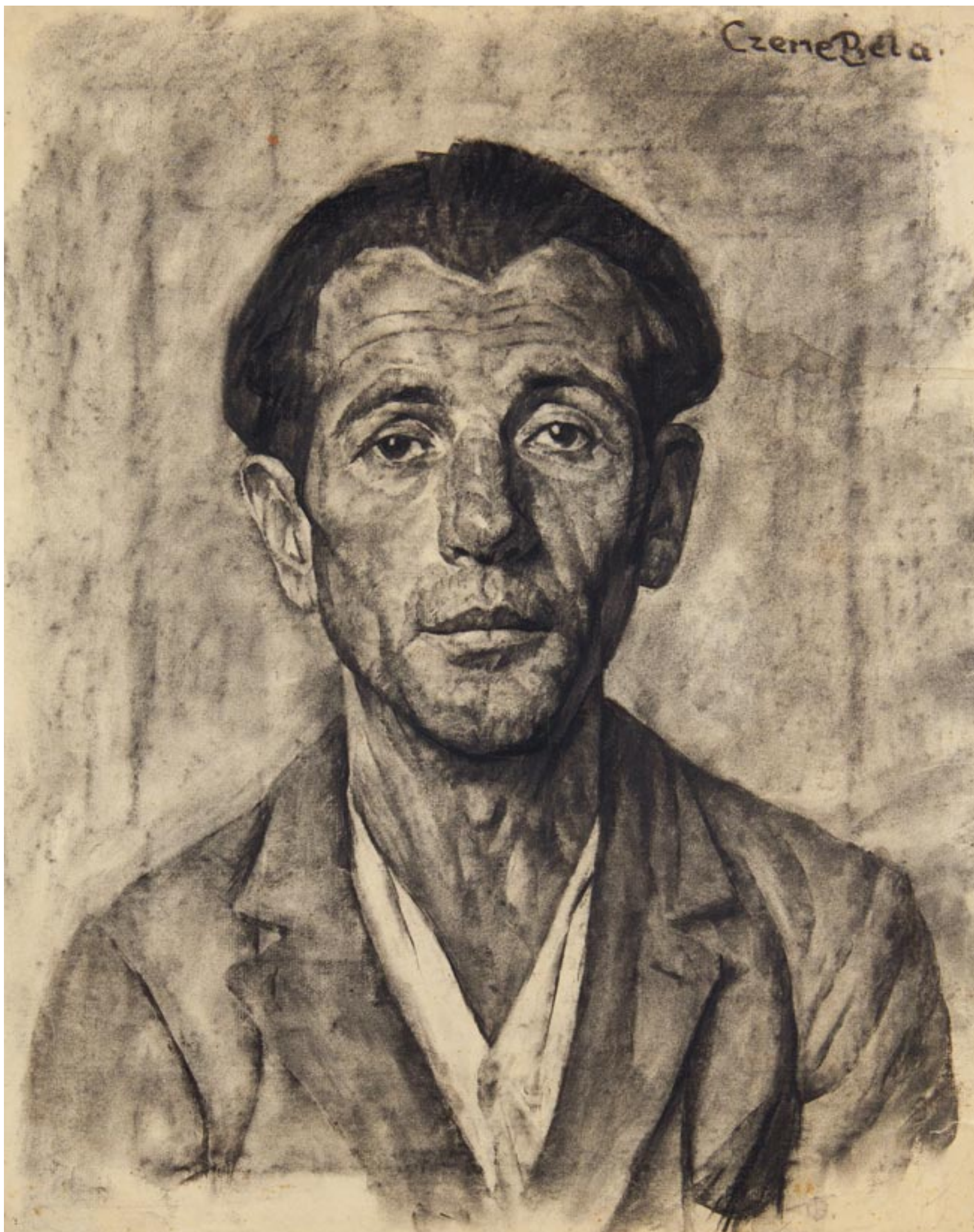
miként vesztett egyéni ízéből, puhult fel és vált leheletfinom tónusfokozatokkal dolgozó, kulturált, de igazi karaktert nélkülöző modorrá. Az ötvenes évek ideológiájától áthatott – így némi kritikával kezelendő – önéletrajzában Czene egyenesen úgy fogalmazott, hogy az „akkori tanítási módszerek mellett” semmit sem adott számára a főiskola, így mindent,

amit egy induló művésznek el kellett sajátítania – anyagismeretet és festőtechnikákat –, „maga szerzett meg magának”.²¹ Ha mindez némi túlzásnak tűnik is, annyi tény, hogy három év után későbbi feleségével, Hikádi Erzsébettel együtt búcsút intett a főiskolának, végleg felhagyott hivatalos tanulmányaival és megkezdte önálló művészi karrierjét.

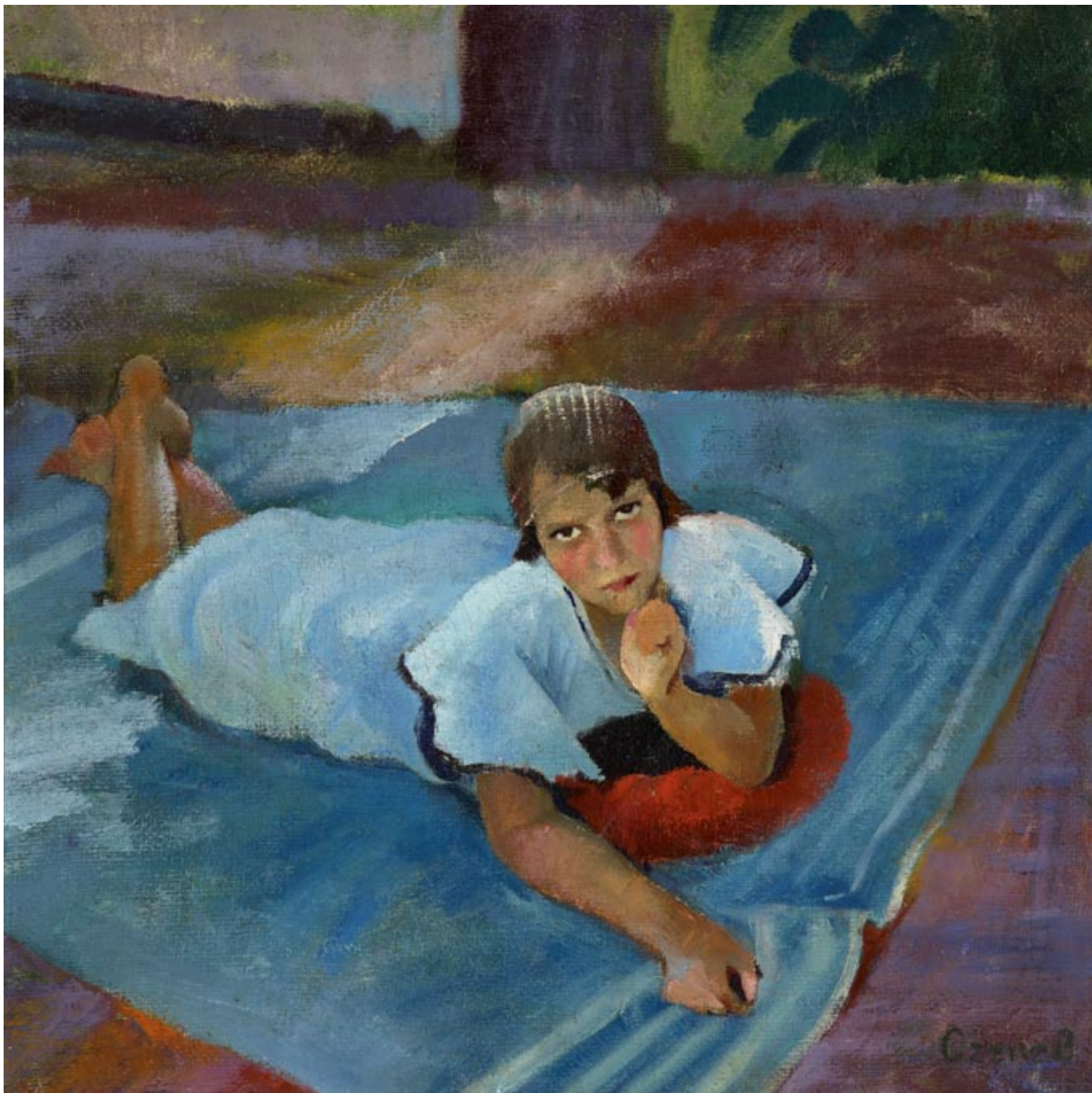

Czene Béla: *Fiatal férfi*, 1931 körül | 52 × 43 cm | szén, papír | j. j. f.: Czene Béla | magántulajdon

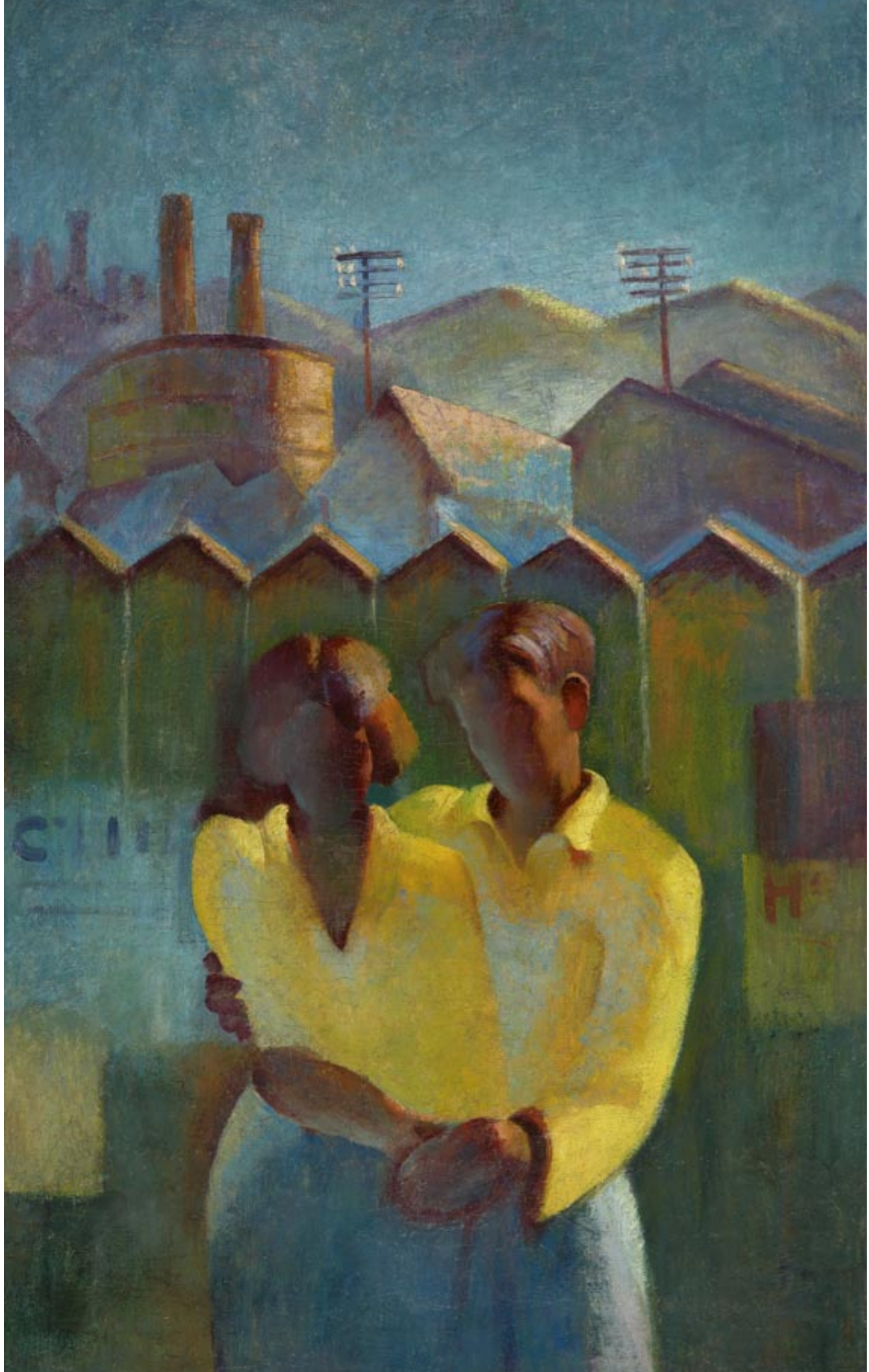

Czene Béla: *Fekvő lány kék ruhában*, 1931 körül | 60 × 60 cm | olaj, vászon | j. j. l.: Czene B. | magántulajdon

Szemben: Czene Béla: *Ölelkező pár kerítés előtt (A művész és menyasszonya)*, 1931 körül | 100 × 67 cm | olaj, vászon | j. n. | magántulajdon

Stílusépítés

A főiskoláról történt váratlan kiugrás persze tagadhatatlan és magyarázatra szoruló tény, a késői visszaemlékezés hálátlannak tűnő sorait azonban inkább az ötvenes évek történelmi miliője (minden rossz, amit a Horthy-kurzus adhatott), valamint a modernista művészek akadémiaellenes és eredetiségközpontú narratívája magyarázza.

Az öntörvényű zseni kultuszának uralomra jutásától kezdve, vagyis legkésőbb a 20. század első éveitől az számított igazi művészek, aki egyedi stílusát, individuális „kézjegyként” azonosítható ecsetkezelését nem a tanítómesterek jóvoltából és a múlt nagyjainak tanulmányozása által szerezte meg, hanem elődök nélkül, közvetlenül a természetből és saját temperamentumából fejlesztette ki. Czene egyik nagy ideálja, Aba-Novák Vilmos hasonló módon vette fel az iskolától független autodidakta pózát, amikor 1925-ben írt önéletrajzában kertelés nélkül kijelentette: „Sem anyagiakban, sem szellemiekben nem kaptam segítséget senkitől.”²² Ahogy jól tudjuk, hogy Aba-Novák sem elszigetelve, önkéntes száműzetésben, hanem éppen hogy egy jól körvonalazható, szoros emberi és művészi kapcsolatokat ápoló társaság tagjaként indult el a stílusépítés útján, úgy Czene Béla esetében is könnyű kimutatni az inspiráló hatásokat, amelyek Rudnay közelében érték. Bár nyil-

vánvaló, hogy a konzervatív festői hagyomány feltétlen tiszteletét valló mester szoros befolyásától a hűtlen tanítvány már 1934-re megszabadult, legalább egy tekintetben mindvégig a követője maradt. A gusztusosan megmunkált felület, a virtuóz ecsetjárás artisztikuma, vagyis a „szép festés” kultusza kevés 20. századi magyar festőnél mutatható ki olyan tisztán, mint Rudnay Gyula életművében. Velázquez, Tiziano és Rembrandt örökségére alapozva olyan festői stílust alakított ki, amelynek központi hatóerejét a szemnek nyújtott érzéki táplálék, a kép megmunkálásának mesterségbeli tökéletessége adta.

Ebben a tekintetben Czene méltó tanítványnak bizonyult. Már egészen korai éveitől kezdve sugárzik műveiből a festés manuális folyamatának élvezete, a mesterségbeli tudás birtoklásából fakadó magabiztosság és ennek tudatos demonstrálása: annak érezhető öröme, hogy a vászonra vagy falemezre tett festékekkel hatalmába keríti a valóságot. Nem véletlen, hogy sok képén a technika, a „megcsinálás” folyamata tudatosan, szinte kérkedve fedti fel önmagát, a látvány átengedi a terepet a festékezelésnek, a művész szinte dicsekszik azzal, hogy új realitást teremt. Sok képénél érezzük, hogy a festői felület érzéki szépsége felülemelkedik az ábrázolás szavakkal kifejezhető tartalmán, hogy a festmény

Szemben:
Czene Béla: *Hármas arckép*
(*Önarckép a művész feleségével és bátyjával*), 1935
135 × 125 cm | tempera, falemez
j. b. l.: ifj. Czene Béla. 1935.
magántulajdon
(részlet)

témája valójában a festészet maga. Ráadásul Czene időről időre, korszakról korszakra készített ars poetica jellegű önarcképeket, amelyeken hangsúlyos szerephez jutnak mesterségének szerszámai: ecsetekkel, festékekkel, lakkokkal, sőt nemegyszer a felület visszakaparásához használt zsilettpengével a kezében ábrázolta magát.

A tradícióhoz való viszony, a nagy elődök tisztelete, az avantgárdellenes mentalitás szintén olyan vonás, amely Rudnay letagadhatatlan hatását juttatja eszünkbe a fiatal Czene korai képein. Természetesen az is igaz, hogy az európai művészet az 1920-as évekre már túljutott a tradicionális kereteket felszámoló formai újítások, kifejezésbeli kísérletek korszakán, és újra megtanulta értékelni hagyományait. Ebben az értelemben Czene korának gyermeke, s nem feltétlenül mestere követője. Művészként akkor eszmélt, amikor körülötte a lecsendesedés, a lehiggadás ideje következett el. A korábban sutba vágott festői értékek visszakerültek státuszukba, a közvetíteni kívánt tartalom, a mesterségbeli tudás, a kierielt, lezárt kompozíció újra fontossá, a minőség mércejévé vált. A józan, szigorú, leíró jellegű formadás, a hangsúlyos, éles körvonal egyszerre jellemzi a korabeli festők modorát, soroljuk őket – hazájuk földrajzi elhelyezkedésétől függően – akár az art deco, a Novecento Italiano vagy a Neue Sachlichkeit követői közé. Az új festőgeneráció tagjai szinte soha nem látott kedvvel fordultak az emberi alak művészi újrafogalmazásának problémája felé. Az irányzat legkedveltebb, szinte programszerű műfaja a portré lett, így nem véletlen, hogy a Szőnyi István, Aba-Novák Vilmos és Patkó Károly nyomdokain induló fiatalabb festők is ebben a műfajban alkották meg ifjúkori főműveiket.

Czene legkorábbi, 1934-ben készült önarcképét festésmódja alapján könnyedén beilleszthetnénk a Szőnyi-kör húszas évek közepén készült portréi közé.

A kompozíció egyedi ízét a táji háttérben feltűnő stilizált, feketével és fehérrel rajzolt részletek adják, amelyek a szülőkről fes-

Czene Béla: *Ifjúkori önarckép*, 1934 | 54 × 44 cm | olaj, vászon
j. j. l.: ifj. Czene Béla. 1934. | magántulajdon

Szemben: Czene Béla: *Bátyám (Czene János arcképe)*, 1934 | 91 × 63 cm | olaj, vászon
j. j. l.: ifj. Czene Béla. 1934. | Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria, Budapest

tett kettős portrén is hangsúlyos szerepet kaptak. Szintén karakterisztikus vonás az a festői gesztus, ahogy Czene a kompozíció több pontján is az ecset végével karcolt a friss festék felületébe, „előcsalogatva” ezzel az alapozás vörös színét. Ez a plasztikus gondolkodás, a faktúra szinte szobrászi megmunkálása, a legfelső réteg kalligrafikus visszatörlése már néhány korai képén, így a felségéről festett háromnegyed-alakos portrén is meghatározó szerepet kap, a hatvanas évektől kezdve pedig szinte dominánssá válik. Ez szűrt szemet Kézdi-Ko-

vács Lászlónak is, aki a Műcsarnok 1933 szeptemberi kiállításáról tudósítva kiemelte, hogy „ifjabb Czene Béla »Bessy fehér ruhában« című képén kedvesek a belekarcolások”.²³

A művész egyik legkorábbi kiállított festménye, a későbbi feleségéről, a Bessynek becézett Hikádi Erzsébetről festett portré sajnos a mai napig lappang, sőt fénykép sem maradt róla, de korai korszakának főműve, az 1935-ös *Hármas arckép* szerencsére tökéletes állapotban átvészelt az elmúlt közel kilenc évtized viharait.

